

Иван Негришорац / Драган М. Станић^[1]

Председник Матице српске
Нови Сад (Србија)

УДК 930.85(497.11:437.6)
061:001.32(437.6)
061:001.32(497.113)
Оригинални научни рад
Примљен: 10.3.2026.
Прихваћен: 16.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65606

Срби и Словаци, Матица српска и Матица словачка: двовековна искушења и искуства

Сажетак: Два словенска народа, Срби и Словаци, Словаци и Срби, добар су пример народа који су блискога порекла и који током свога трајања нису олако заборављали ту чињеницу порекла која чини да се и данас, после много векова, међусобно добро разумеју и да имају једни другима шта да кажу. Развијена свест о заједништву, свест која почива колико на чињеницама порекла, толико и на чињеницама доброг међусобног разумевања, омогућује двама народима не само да се загледају у мутне и неразговетне догађаје из прошлости него и да пројектују сродне представе о будућности: једино у споју те две дубоке и далеке димензије времена, у споју исказаном у пресеку који називамо увек актуелном садашњошћу, требало би градити сопствену колективну, народну судбину и конкретну историјску стварност. А та градња, опет, не би смела да се заснива само на прилагођавању општим, светским, наметнутим околностима него и на активної градњи оног смисла који се једном словенском народу открива као веродостојна вредност људског живота, онаквог какав је могућ у овом времену и на овом свету.

Кључне речи: Срби, Словаци, Матица српска, Матица словачка, Георгије Магаршевић, Павел Јозеф Шафарик, Јан Колар, Светозар Милетић

Два словенска народа, Срби и Словаци, Словаци и Срби, добар су пример народа који су блискога порекла и који током свога трајања нису олако заборављали ту чињеницу порекла која чини да се и данас, после много векова, међусобно добро разумеју и да имају једни другима шта да

кажу. Развијена свест о заједништву, свест која почива колико на чињеницама порекла, толико и на чињеницама доброг међусобног разумевања, омогућује двама народима не само да се загледају у мутне и неразговетне догађаје из прошлости него и да пројектују сродне представе о

[1] dstanic@maticasrpska.org.rs, <https://orcid.org/0009-0006-6385-7070>

будућности: једино у споју те две дубоке и далеке димензије времена, у споју исказаном у пресеку који називамо увек актуелном садашњошћу, требало би градити сопствену колективну, народну судбину и конкретну историјску стварност. А та градња, опет, не би смела само да се заснива на прилагођавању општим, светским, наметнутим околностима него и на активној градњи оног смисла који се једном словенском народу открива као веродостојна вредност људског живота, онаквог какав је могућ у овом времену и на овом свету.

живот сваког човека, па и читавих народа препун искушења, то и није неопходно посебно истицати јер би ту једноставну истину требало да зна сваки човек, па да непрестано покушава да препозна где се налази најопасније камење разноврсних искушења и где то камење може пут учинити тешко проходним.

Оставивши по страни средњовековно, ћирилOMETОДИЈЕВСКО заједништво, можемо рећи да су кључне путеве сарадње Срби и Словаци изградили на самом почетку 19. века, у време када су поједине словенске групе почеле себе да препознају по специфичностима које су захтевале да се не само констатује словенско заједништво него и да се истакну специфичности појединих народа насталих као огранак свесловенске масе спремне да обликује аутономне светове са посебним језицима, вером, историјом, културом и другим специфичностима. У таквим околностима мудро је изградити посебност сваког од словенских народа, али никако не треба изгубити ни свест о заједништву које није тек пуки музејски феномен и заувек прохујала прошлост него је и актуелна, жива стварност коју ваља неговати у непосредној комуникацији припадника двају народа и двеју култура. Нашавши се у оквирима исте државе, у Хабзбуршком царству, у царству које је кроз векове свога стабилизовања све више развијало велике освајачке, империјалне амбиције, Срби и Словаци су постали природно упућени једни на друге јер им је по много чему судбина била веома слична. И један и други народ су у Хабзбуршкој монархији били попут два поточића у некаквом великом језеру где прети реална опасност да се вода тих поточића једноставно

Заједништво у Хабзбуршком царству

Расејани по огромној ширини овога света, Словенима се понекад може учинити да њихова заједничка стварност не постоји или да је израз чисте фикције. Стога је и српски историчар архимандрит Јован Рајић, у свом драгоценом делу *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ* (1794), упозорио на велики број назива који се за Словене користе, па је констатовао да „толико возрасли и умножилися Славенскіи народи, что по раздѣленіи уже и полученіи различныхъ именъ, едва ихъ исчислити можно“ (Рајић, 1794, стр. 68). Многа од тих имена су етноними, а користе се као ознаке за народе и њихове огранке, али су неки од тих назива изведени из назива места и области у којима су живели, па ова топонимијска именовања могу унети доста забуна, погрешних препознавања и неутемељених идентитетских заноса. Да је

улије у велику, империјалну целину и као специфичност сасвим нестане.

Хабзбуршко царство је било велика мешавина народа, а у тој целини је број Словена био одиста огроман. Тако, на пример, у првој частици *Сербске лейтхойиси* (1824) Георгије Магарашевић износи статистичке податке по којима у тренутку изласка прве частице часописа у Аустријском царству Словена има 12,2 милиона, Немаца 5,23, Италијана 4,5, Мађара 3,8 итд. (*Chronicle of Matica srpska*, 2023, str. 37). Другим речима, Словена има нешто мање него Немаца, Италијана и Мађара заједно (13,53). Није никакво чудо што је стога попис у Аустријском царству извођен тако да се на различите начине покушавала прикрити национална структура, као што се и данас, у Европској унији, а под њеним притисцима и у другим државама које се налазе у њеној сфери утицаја, настоји спровести исти поступак империјалних стратегија којима се олакшава асимилација тзв. малих народа. Подаци с почетка 20. века (1907), које износи историчар Ален Тејлор, показују нам да је становништво Аустроугарске било такво да је Словена било 23,5 милиона (45% укупног становништва), Немаца 12, Мађара 10, Румуна три милиона (Taylor, 2001, str. 298-301), при чему је Словена опет било нешто мање од прва три народа – Немаца, Мађара и Румуна (25 милиона), али су притом изостали веома бројни Италијани, који су се, у међувремену, изборили за сопствену, целовиту националну државу.

Да је стратегија асимилационе политике Европске уније веома слична стратегији Хабзбуршког царства, сасвим је очигледно, али је очигледно и то да је Европска унија, за разлику од инспиратора од пре једног века, бар доскора

успевала да понуди далеко примамљивије позитивне стимулације које воде ка асимилационим процесима. Другим речима, малобројни а сродни народи, као што су Срби и Словаци, и те како могу једни другима да помогну у свим овим сложеним историјским догађајима, како некада, тако и сада. Постоји бар једна заједничка, и то кључна дилема свих малобројних народа света, а поготово у таквим мегадржавним творевинама какво је било Хабзбуршко царство или каква је Европска унија, а та дилема гласи: Да ли малобројни народи желе да опстану или да нестану? Јесу ли материјално примамљиви чиниоци довољан разлог да се припадност малобројном народу сасвим заборави и из свести потисне? И посебно, каква је могућа излазна стратегија малобројних народа у оваквим сложеним околностима? Још одређеније запитано, може ли се омогућити материјални напредак малих народа, а да то не изазове ефекат препуштања асимилационим механизмима и да не доведе до процеса нестајања тог народа? Ово су питања која би свакако тражила ваљане одговоре како поводом некадашње, тако и поводом садашње ситуације.

Дух српско-словачког
заједништва:
Георгије Магарашевић
и Павел Јозеф Шафарик

Старе књиге, али и књижевно-научни часописи дугог, континуираног трајања могу, на путу колективног, националног самоосвешћења, и те како бити корисни извори сазнања и непо-

средних поука. Код Словака је такав часопис, *Slovenské pohľady*, основан 1846, а код Срба *Лейтхойис Мајицие српске*, основан 1824. године. Два часописа дугог, континуираног трајања представљала су, сама по себи, добре мостове преко којих се одвијала размена словачких и српских добара у сфери књижевности, језичке самосвести, филологије и културе у најопштијем смислу. Тако је у покретању *Сербске лейтхойиси*, која је од 1873. преименована у *Лейтхойис Мајицие српске*, осим главног уредника Георгија Магарашевића, активно учествовао и Словак Павел Јозеф Шафарик. Шафарик је у то време био директор и професор Православне гимназије у Новом Саду, а Магарашевић само професор, па су двојица колега присно сарађивала од самих *Лейтхойисових* почетака. Шафарик је написао приличан број текстова о свесловенској, али и српској прошлости, као и прошлости разних словенских народа. Утемељење научног знања о словенском заједништву на страницама *Лейтхойиса* развијано је управо захваљујући Шафарику, па је у периоду 1824–1950. године (према истраживањима и разрешењима шифара Марка Малетина) објављено укупно 27 његових текстова, од којих је неколико њих излазило у више наставака (Videti, Maletin, 1968, str. 401–402). Веза Павела Јозефа Шафарика и Георгија Магарашевића, те Новосадске гимназије и Новог Сада са словачким филологом, представљају једну од најочљивијих веза успостављених између два братска народа (Videti, Šafarik, 1963; Šafarik, 1996). Шафарик је боравио у Новом Саду 1819–1831. године, при чему је то за њега био драгоцен период акумулације знања и непосредног упознавања са старом српском књигом,

како рукописном тако и штампаном. На темељу тог увида и знања он је развио добар део свог славистичког деловања, које ће тек после овог новосадског периода бити обелодањено у књигама и имати пунога одјека у науци.

Већ у првој частици *Сербске лейтхойиси* Шафарик упозорава на забрињавајући тип дискурса какав је у науци тога доба владао, а који је био обележен озбиљним формама расизма: „Свакиј Славенин, који какву нибуд књигу о историји, земљеописанију, ходо- и етнографији, о статистици и политици, страним језиком списану у руке узима – а колико их нема који то сваки дан чине? – морао је заиста са страхоу узимати; јер се он већ напред на то приправити мора да ће у њој наћи и себе и свој народ презрен и поруган. Две треће части свију такви књига, које о тима стварима беседе, не садржавају у себи, ако о Словенима, било то о свима вообшче или само о јединственима ветвама славенским штогод напомињу, ништа друго већ поруганије и уничиженије њиовог националног карактера“ (Šafarik, 1824, str. 101). Из овог Шафариковог текста јасно се може видети да су Словени, без обзира на то којој грани припадали, имали заједнички проблем, а то је да су били предмет не само извесних предрасуда него чак и недвосмислених расистичких идеолошких предубеђења. Због тога је сарадња свих Словена на различитим плановима била не само пожељна него и преко потребна.

Словаци и Срби су се, у том периоду, у првој половини а и током читавог 19. века, највише зближавали током школовања, а сретали су се у Будиму и Пешти, Ђуру, Бечу, Пожуну (Братислави), Прешову, Модри, Банској Бистрици,

Темишвару и другим местима Хабзбуршког царства. То зближавање је настало још у 18. веку, а од Срба – према истраживањима Риста Ковијанића – у томе су учествовали Павле Јулинац, Теодор Јанковић Миријевски, Јован Мушкатиновић, Доситеј Обрадовић, Јоаким Вујић, Атанасије Стојковић и др (Videti, Kovijanić, 1973; Kovijanić, 1979). Током 19. века, осим аутора који су ушли и у овај период (а од побројаних то се једино Јулинцу није десило), појавио се приличан број млађих стваралаца који су школовањем били везани за просторни амбијент где су се одигравали сусрети са Словацима, а поготово са њиховим писцима, делатницима и идеолозима, као што су Јан Колар, Људевит Штур, Франтишек Палацки, Јан Томка Саски и др. Осим изузетног Шафариковог доприноса, не треба заборавити ни учешће неких других Словака у изградњи српског школског и културног система како у Аустријском царству, тако и у кнежевини Србији, па у том погледу треба посебно памтити значај Андреаса Волног и Јанка Шафарика, на пример. Са српске стране појављује се велики број стваралаца различитих профила, а школованих на местима великих сусрета са Словацима: такви значајни школарци били су Светозар Милетић, Ђура Даничић, Јован Јовановић Змај, Јован Грчић Миленко, Јован Бошковић, Коста Трифковић и др. На интелектуалној страни је комуникација Срба и Словака била од изразите, обостране користи, а дуготрајни часописи, са обиљем грађе, аналитичких текстова и књижевних дела,

могу понудити озбиљне и важне оријентире на том путовању малобројних народа кроз овоземаљски простор и одговарајуће време.

Дух словачко-српског заједништва: Јан Колар и Светозар Милетић

Поезија свакако испоставља најсветлије оријентире на овим путањама: песме се, попут каквих свитаца, појављују у најгушћој тами у облику који допушта да некакви путеви светле на начин који доказује да свака нада није бесповратно изгубљена. Један такав свитац свакако јесте скуп трију сонета Јана Колара који је, у преводу Георгија Магарашевића, објављен у *Сербској лейхойиси* 1827. године,^[2] а који на посебан начин указује на словенску сродност као веома занимљив тематски изазов за настањак префињених лирских структура. Колар је многе српске студенте и будуће интелектуалце инспирисао учећи их мислити, те наводећи их на промишљање разноврсних облика сродности унутар човечанства и на препознавање не само менталне блискости него и могуће политичке солидарности.

У првом од поменутих три сонета, а под скупним насловом *Сонетии і. Јоана Колара, йреведени с ческої језика*, песник испоставља лирску рефлексiju о могућности стварања лика (образа) Анђела како у сликању речима, тако и у сликању визуелним средствима: у оба случаја највећа тајна

[2] Сви цитати који следе, *Serbska letopis*, No. 10, 1827, str. 89-91

садржана је у чињеници да, пре свега, треба приказати како нешто чулно неухватљиво и по суштини чисто духовно уопште може постати доступно људским чулима. Стога песник прецизно указује на то да се оваквим поступком, колико сликарским толико и песничким (јер о обе изражајне могућности он овде говори), ово питање стваралачког поступка мора некако решити, те да заиста постане могуће да анђела колико чулно, толико и духовно почнемо опажати: „Његов скоро можеш дух видит / Како кроз јасност прониче тела.“ То назирање неухватљивости духа у извесним аспектима телесности може, по песниковој визији, да почива само на способности да се некако материјализују феномени чисте, позитивне људске душевности, а они долазе највише до изражаја на лицу анђеловом. У том погледу песник издваја пре свега оно, које треба приказати тако да оно светли колико ка небу, толико и ка земљи, а да је његова основна, светлосна супстанца обележена пре свега вером и љубављу: „Око нек светли к небу вером здравом, / Чистом пак љубвом к земљи доле.“ Осим ока, песник издваја још чело и уста, који треба да истовремено изразе како одсуство бриге, тако и лакоћу радости без којих нема анђелскога бића. Стога песник саветује да нема негативних него само позитивних емоција на анђеловом лицу: „Нит ваља да с’ мргоди чело / Кад смеше с’ уста шца шалом.“ Анђели су, дакле, са становишта душевних аспеката, дефинисани као спој вере, љубави и радости, а ова тематска структура је изложена у два катрена првог Коларовог сонета.

У терцетима, у наставку овог сонета, песник се концентрише на два карактеристична мотива. У првом терцету јавља се мотив два венца која

треба да „обвијају власе, / Гди с’ цвеће, као и боје дуге / Свог времена и предела тресе.“ Занимљиво је, дакле, да у овој слици два венца на анђелској глави, доминирају дискретни колористички аспекти чулне стварности, па се јавља слика косе (не каже се да ли је она црна, смеђа или светла), затим слика цвећа (не каже се које је то цвеће нити какве је оно боје), те коначно помињу се „боје дуге“, а ту је већ колористичка структура дугиног спектра знатно јаснија и чулно се може сасвим очигледно представити. Песник притом не каже која и каква су та два венца, али би се сама по себи у асоцијативном пољу могла јавити два, историјски и митолошки добро позната његова облика: једно је венац песничке славе који се, сачињен најчешће од ловора, додељује свакоме ко јесте *poeta laureatus*; други је венац мучеништва који је, сачињен од трнових гранчица, на свом челу понео највећи од свих мученика, Богочовек Исус Христос. Рекло би се да песник настоји да у видном пољу очува оба ова облика венаца на глави, како онај који кроз овоземаљска, друштвена признања води ка вечности, тако и онај који кроз мучеништво бива поштован тек на небу и у вечности. У сваком случају, очигледна је недоумица у коју нас песник уводи с поменутих мотивом венца, недоумица око тога је ли тај венац израз друштвеног признања или страдања, израз нечег наглашено позитивног или негативног, израз радости или патње.

Известан, не до краја једнозначан, али изванредно упечатљив одговор понудиће песник у завршном терцету, а у тој строфи, наиме, биће предочено оно што на пресудан начин указује на анђелску природу приказаног бића: „Али волшебне черте свему том / Удуни нежности сла-

венске, / Вид'ћеш њу у подобију худом.“ Анђеосе, по песниковом мишљењу, не може приказати уколико на његовом лицу, осим поменуте вере, љубави и радости, не буде и „нежности славенске“. Али, где чуда, шта се дешава са том нежношћу славенском, која анђелском лику највише приличи, те јесте у стању да донесе неке драгоцене „волшебне черте“ лику на којем је присутна, али је истовремено она сама таква да се јавља „у подобију худом“. Њено подобије (тј. изглед) јесте 'худо', тј. нелепо, лоше и зло, али упркос таквом стању „нежност славенска“ има ту способност да нешто натприродно, чудесно, бајковито произведе у бићима или ликовима код којих се јавља.

Оваквом лирском структуром и рефлексивним дискурсом Јан Колар отвара многа питања од велике важности за читав словенски свет, како некада, 20-их година 19, тако и с краја 20. или с почетка 21. века. У међувремену, од 19. до 21. века, много тога се изменило како у глобалном свету, тако и у словенском свету или свету појединих словенских народа: ти народи су добили своје државе, они се с почетка 21. века развијају са много више успеха и реалних очекивања да ће услови њиховог постојања да буду окренути даљем просперитету. Но, упркос томе што је процес еманципације словенских народа прилично одмакао у добром, позитивном смеру, сасвим је очигледно да и даље извесни аспекти „подобија худог“ настављају да наружују лице Словена, па то лице није више само по себи лепо, али вероватно и даље има способности да изазива нешто волшебно и чудесно. У том распону од два века, који одвајају онај давни тренутак објаве Коларових песама и овај тренутак објаве нових словачких и српских песника у антологији

Нежност славенска, нешто се изменило, али је нешто остало готово исто: на разне начине се показује како Словени, изразито често, више добра доносе другима него ли сами себи!

Непосредно уочи револуционарних збивања 1848, „младеж српска“ из Пожуна и Пеште, а највише старањем Светозара Милетића, у Будиму 1847. године издала је алманах *Славјанка*. У овој публикацији највише песама имао је Павле Поповић Шапчанин, потом Светозар Милетић, а онда и Јован Ђорђевић, Методије Младеновић, Јован Илић, Никола Вукићевић и Стојан Радонић (Videti, Kovaček, 2006, str. 35-54). У том алманаху је Светозар Милетић, уз пет других песничких прилога, објавио и истоимену песму, „Славјанка“, у којој је приказао како се јутро буди словенским народима, како им изгрева сунце и како их сунце славе обасјава, а све се то дешава на Спасовдан: песма је, судећи по додатној напомени на самом крају, и написана „на Спасовдан“, а има и рефрен који је варирао, али су се у свих десет строфа јављале две варијанте завршног стиха: „Благи данак Спасовдан“ се јавља седам пута, а „Бели данак Спасовдан“ три пута. Мотив благог / белог дана/данка јавља се у свих десет секстина, а у облику анадиплозе на крајевима сваке строфе, али и са варијацијама унутар стихова, тако да завршна два стиха прве строфе гласе: „Зора каже бели дан, / Бели данак Спасовдан“, а иста позиција у завршној строфи гласи: „Свануо ти благи дан – / Благи данак Спасовдан.“ (Miletić, 1999, str. 61-62)

Жанровски песма функционише као права будница, а она је усмерена ка покретању свих словенских народа, а посебно Срба, на велике историјске задатке који Словенима предстоје.

У тој национално будничкој, али и политичкој песми, користећи стиховни образац симетричног осмерца (широко распрострањен у многим словенским фолклорним традицијама) и његовог каталектичког облика у два завршна стиха у секстини као строфном облику, Милетић приказује Слав-гору на којој борави Слава, а која к себи призива Слав-народе, па и младе Србе. Та митска фигура Славе приказана је по подобију оног Анђела о којем говори Јан Колар, а сва је испуњена светлосном енергијом и пропратним духовним слојевима који испуњавају ту светлосну, божанску супстанцу: „Ја кад Слава пред њи ступи: / Од ње гора сва затрепти, / К’о да сунце над њом лебди, / Сва л’ се светлост неба купи: / Да ускори бели дан, / Благи данак Спасовдан.“ А што се изгледа ових духовних супстанци тиче, песник нарочито истиче – љубав, милину, мудрост и Спасење: „Из очију љубав сија, / Груди су јој трон милине, / Ведро чело стан мудрине, / Над њим венац Спасенија: / јер ће славит’ Бели дан, / Благи данак Спасовдан.“ У песми се потом помиње и некаква Књига тајни са Божјим порукама о пореклу светлости небеске („И књижицу тајне чита, / Са небеса снету свише, / Гди Божјом руком пише, / Одкуд свету пада свита: / Кад ли пада бели дан, / Бели данак Спасовдан.“), а онда се указује на значај Слободе и песме која о њој пева, као што се указује и на значај лика Анђела који помаже очувању божанских закона на земљи, те на ницању цвећа као сведочанству о природним ритмовима које божански закони одржавају на снази: „Кад Слобода песму кличе, / Као Анђела лик да труби, / Осмене л’ се – гора пупи, / Иде л’ – за њом цвеће ниче; / И засвита бели дан, / Бели данак Спасовдан.“

Лепота цвећа на овом свету треба, дакле, да нас непрестано подећа на самога Бога и на деловање Божјих закона, па чин брања и даривања цвећа има значење и смисао ширења Божје вере и закона који почива на снази Господовог ауторитета. Зато је оно јато младих Срба, које се упутило ка „Слав-гори“, упућено управо на то да цвеће са те чаробне Словенске горе бере и да га дарива широм света: „Млади Срби беру цвеће, / Што с’ у једну киту свије: / „Ев’ Славјанко! веселије, / Славјан цветак за шлем меће: / Када слави бели дан, / Благи данак Спасовдан.“ Занимљив је тај алегоријски сигнал који указује на то да Словени цвеће стављају баш на шлем, на војну опрему, а не на неки цивилни одевни предмет, као што је шешир, качкет и сл. Као да је тиме наговештено оно што ће уследити само годину дана касније, када ће у револуционарним збивањима 1848. године и Словаци и Срби бити приморани да устану на барикаде да би обезбедили некаква национална права која им нису била омогућена у Хабзбуршком царству, а коју ни мађарски револуционари 1848. године нису били вољни да признају словенским народима.

Спасовдан о којем је певао Светозар Милетић јесте не само дан спаса за Србе него и за све друге Словене: те две перспективе се у српској политичкој мисли нису одвајале једна од друге, а ни у мисли Словака тога доба то се није одвајало. У том огледању Јана Колара у Светозару Милетићу, као и у многим другим ликовима који су спајали културу Словака и Срба, као и културу ова два словенска народа са културама других словенских народа, Срби и Словаци наступали су са становишта грађанских идеала прокламованих идејама Француске револуције, а исказане

у покличу: Слобода, братство, једнакост! Ови програмски ставови нису били допуштени свима у сложеном, многонационалном Хабзбуршком царству, а Словени су били први који су морали да на ту неправду укажу, па да се и побуне против таквога стања. Зато Милетић у својој песми завршну строфу обликује тако као да су идеали о којима говори одиста свеопшти, свечовечански, те да они омогућују сарадњу многих људи и народа света: „И ко братску слогу љуби, / По један му цветак пружи, / Нек на слави њему служи: / Тад нек глас ти славству труби: / Свануо ти благи дан – Благи данак Спасовдан!“ Спасовдан за Србе, за Словаке и све друге Словене замишљен је тада као Спасовдан за све људе света! То је несумњиво облик потврде о универзалности идеала Француске револуције и о специфичности начина на који Словени разумеју и тумаче такве идеале.

Матица српска и Матица словачка: Ка интеркултуралном и транскултуралном дијалогу

Само добро међусобно разумевање, уз пуно поштовање појединих националних култура, може довести до жељеног интеркултуралног дијалога, па и до изградње транскултуралног европског простора који неће настојати да поништи специфичности малих народа. Једино под таквим околностима можемо доћи до изградње заједничке интелектуалне перспективе у којој су културалне разлике схваћене као богатство европског простора, а не као изазов за реализацију мелтинг-пот пројеката у којима се народи схватају као пука етничка маса подобна да буде носилац радног,

потрошног потенцијала, препознатљивог искључиво по линијама кретања међународног капитала. А капитал – то је бар добро позната ствар – сасвим је незаинтересован за могуће визије хуманизације света. То ће трајати бар дотле док се не покаже да би та визија, евентуално, могла послужити за стицање профита, а онда ће он све учинити да ту визију злоупотреби колико год је то могуће и претвори је у чисти извор новог прихода и новог профита. Против таквог, искључиво економистичког и утилитаристичког концепта савременог друштва морамо се заједнички борити и у њему изборити за достојанствени опстанак наших двају народа, Срба и Словака, али и свих других бројчано малих народа.

У складу с таквим циљевима, ваља да наставимо са озбиљном дијалошком праксом и серијом одговорних размена мишљења, а такви напори – ваља се надати – неће дозволити да озбиљност теме буде скрхана под притиском политикантског или економистичког, бирократског или медијски лакомисленог резона. А уз то, ти напори морају бити сачувани од разноврсних облика наметања некаквог мишљења које би долазило из најјачих центара моћи или би било засновано на већинском изгласавању подобних ставова. Жељени разговори морају остати слободни израз слободних људи који хоће да негују установе слободних људских уверења и да граде друштва која слободу појединаца, социјалних слојева и читавих народа сматрају условом свих услова: те норме елементарних слобода јесу основа за друштво отворено ка новим и хуманијим перспективама постојања. Ако тако буде, онда има наде и за све нас, за установе које заступамо, па и за политичке заједнице и

друштва у којима делујемо: реч је о нади да чак и уколико останемо у изразитој гласачкој мањини, ми ипак можемо опстати остајући своји и не угрожавајући друге. Јер слобода има смисла уколико подразумева право на разлику под условом да та разлика не угрожава темељно некога другога и његово право на разлику.

То практично значи да је бомбардовање СР Југославије 1999. године и ратне акције цинично назване „Милосрдни анђео“ немогуће разумети као чин одбране слободе него управо као угрожавање слобода и уништавање редовног грађанског поретка. Уколико се у нашем времену утврђују права маргиналних група (хомосексуалци, лезбејке, трансродне особе, Роми, црнци, припадници колонијалних заједница, мигранти, те различити специфични феномени који припадају области друштвене и културалне квір теорије), не би се са тако огромном лакоћом смеле заборавити и обавезе обезбеђења права читавих народа који се са становишта војнохијерархизованог и државнобирокуратског апарата сматрају помало специфичним и необичним. Поготово се ова обавеза истиче као ургентна уколико такви народи нимало не угрожавају основне норме међународног права. У том контексту то значи и пажљиво бринути о правима Срба и Албанаца, као и свих других мањина у Србији, а треба знати да су та мањинска права, још у социјалистичкој Југославији, тј. у Републици Србији била обезбеђена далеко изнад свих тадашњих и данашњих европских стандарда. Бомбардовати такву Србију јесте злочин над злочинима, а тако нешто се не да правдати никаквом озбиљнијом како морално, тако и правно утемељеном аргументацијом.

Злочин из 1999. године је злокобна назнака врло неизвесне судбине оних који се некаквим јаким и бескрупулозним центрима политичке, државне и војне моћи не свиђају, па би у том смислу судбина читаве Европе у великој мери зависила и од способности да се уважавају таква, елементарна права на разлику оних који су проглашени несимпатичним и непожељним. Уколико буде победио дух војноадминистративног дисциплиновања малих европских народа, то ће довести до пропасти саме идеје Европе која је незамислива без дијалога и суштинског разумевања Другога. У том смислу улога малих народа у изградњи Европе морала би бити веома важна и неупоредиво већа у односу на њихову реалну економску, политичку и војну моћ. Без ослушкивања гласа малих народа, у Европи ће бити уништен онај дух који је до стварања Европске уније и довео, а кад се изневери она почетна суштина и основна идеја, онда можемо реално очекивати многе друге облике изневеравања и озбиљних деформитета. О свим оваквим догађајима и процесима већ се сада води озбиљан дијалог, а биће свакако речи и у годинама и деценијама које долазе.

Неоспорно је то да бавећи се основним питањима која су довела до стварања словенских матица, само чинимо да се онај темељни, почетни и декларативни дух уједињене Европе утврђује и снажи. Осматрајући доприносе наших двеју установа, Матице словачке и Матице српске, културној историји и жељеном снажењу народног бића како Словака, тако и Срба, мислим да су позитивни резултати више него уочљиви. Можда су, уз то, мање видљиви, али су ипак несумњиви и доприноси двеју матица изградњи једне на толеранцији, мултикултуралности и транскултуралности

Две одлуке Велике Народне Скупштине у Новом Саду 12. новембра 1918.

Народна Скупштина Срба, Хрвата, Буњеваца, Словака, Русина и осталих народа из Баната, Бачке и Барање донела је ове одлуке:

И. ОДЛУКА:

1. Молимо владу братске Србије, да на конгресу мира заступа наше интересе.
 2. Придружимо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и равнотом ујачава слободу, равноправност, напредак, у сваком правцу не само нама, него и свима словенским па и несловенским народима, који с нама заједно живе.
 3. Овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежње свију Југословена, јер је и наша искрена жеља, да српска влада удружиена са Народним Вешем у Загребу учини све, да дође до остварења јединствене државе, Срба, Хрвата и Словенаца под вођством краља Петра и његове династије.
 4. И зато, да би ова скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Словена, Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана, која ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Влашка Рајића (Суботица) и бира два члана, која ће стајати на услузи Народном Вешу у Загребу: др. Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајаћа (Нови Сад).
- Несловенски и несловенским народима, који остају у нашим границама, обезбеђује се свако право, који желе, да као мањина очувају и развијају своје народно биће.
- А тако исто захтева скупштина ова, да се ојим Србима, Буњевцима и Шокцима, који и даље остају изван наших граница у другим државама, обезбеди правом заштите мањине њихов народни опстанак и развјатак, као и право, да се ти Срби од нове српске државе могу слободно, културно и економски потпомагати и у том ће се строго држати начела ујачаности (реципроцитета).
- Ово важи нарочито за Србе у Вудимској Епархији и за Буњевце и Шокце изван граница наше државе, који ће остати изван оквира српске земље, и којима се има обезбедити потребни део народно-државног имета, односно прихода досадашње Карловачке Митрополије.

II. ОДЛУКА:

- Банат, Бачка и Барања, у границама, које позиче агитантна балканска војска, проглашује се данас 12. новембра 1918. на Народној Скупштини у Новом Саду, на основу ујачаног начела народног самоодређивања оцепљеним, како у државноправном, тако и у политичком и привредном погледу, од Угарске.
- Због тога Народна Скупштина поставља Велики Народни Савет, којем је извршни орган Народна Управа.
- Народни Савет чине педесет чланова, изабраних из ове Народне Скупштине.
- Народни Савет доноси потребне уређе и шарђе, поставља Народну управу и врши надзор над њом.
- Народну управу чине ови одседи:
1. Политички послови.	4. Просвета (школа и црква).	7. Привреда.	10. Народно здравље.
2. Унутрашњи послови.	5. Финансије.	8. Прокрива и снабдевање.	11. Народна одбрана.
3. Правосуђе.	6. Саобраћај.	9. Социјалне реформе.	
- На челу сваког одседа стоји Народни Повереник са замеником и потребним особљем.
- Народна Управа управљаће означеном територијом на основу начела потпуне слободе и равноправности ва све народе. Сваки грађанин има неоспорно право, да на ојом матерњем језику општи са свима властима.
- До коначног организовања нове наше државе Народна Управа управљаће, по могућности, према постојећим законима и законитим наредбама.
- Седиште Великом Народном Савету и Народној Управи је Нови Сад.
- Ако две стотине чланова ове Народне Скупштине, која поставља Народни Савет, ма из којег разлога, у циљалма администрације, затражи поновни сазив Народне Скупштине, дужан је Народни Савет сазвати Народну Скупштину у року од 14 дана.

Председници:

Др. Бабијан Малагурски Степаз Михаловић Др. Милаз Палаз Павле Татић
Др. Славко Милетић Др. Људевит Мичачећ Божадор Поповић Јован Храниловић

Перовође:

Др. Душан Бошковић Мита Ворђевић Др. Јован Латинчић Душан Тушановић

Две одлуке Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи у Новом Саду од 12. новембра 1918. године о присаједињењу Војводине Краљевини Србији

Фото: Музеј Војводине, Нови Сад

засноване Европе. У том погледу би све словенске матице свакако могле још много више да ураде, а то ће се реално и збити само уколико се међусобне релације ових установа подигну на још већи степен суштинског разумевања и цивилизованог решавања постојећих проблема. Покушај стварања некакве надређене инстанце која би обједињавала постојеће установе није рецепт који доводи до успеха. Он би, напротив, довео до специфичних облика прикривања постојећих проблема и увођења низа мимикријских поступака. Ми који смо прошли искуства тврђих или мање тврђих облика комунистичке државности, сигурно добро можемо проценити како се облици 'кетмана' (Чеслав Милош) могу појавити и у сасвим другачијим и новим, посткомунистичким околностима, које су декларативно против сваког облика лицемерја и социјалних деформитета тога типа, али управо оне постепено све више легализују специфичне облике кетмана као стандардни облик понашања. Критеристика политичке коректности све више отвара просторе за овакве деформисане облике језика и говора, чиновна и понашања људи.

Када размишљамо о путевима сарадње Матице словачке и Матице српске, онда ваља уочити да су ове две установе некако опстале у Хабзбуршком царству, али је у то време њихово елементарно постојање било озбиљно угрожено. Матица словачка је тако имала прекид континуитета у свом раду од готово четири и по деценије: укинута 1875. године, да обнови свој рад морала је да сачека крах Аустроугарског царства, тако да је обновљена 1919, и то у новој држави – Чехословачкој. Најзаслужнија личност за настанак ове државе био је, без сумње, Томаш Гарик Масарик, који је постао и њен први пред-

седник. Није, међутим, незанимљиво констатовати да је Масарик, због своје доследне критике аустроугарске пропаганде усмерене против Краљевине Србије уочи почетка Првог светског рата, као израз накнадног признања изабран 1927. године за почасног члана Матице српске.

Од свог реоснивања 1919. године, Матица словачка у континуитету ради до дана данашњег. Прекиди континуитета у раду Матице српске знатно су краћи, али чешћи. Први прекид био је изазван покушајем угарске администрације да 1836. године, из формалноправних разлога, забрани Матицу српску, али су Матичини челници, после годину и по дана упорног адвокатског рада, 1837. године обновили рад установе. Други прекид настао је током револуционарних збивања у Пешти, 1848–1849, а у том периоду је дошло до крвавог обрачуна између мађарске војске и српског народног покрета. Трећи и четврти прекиди изазвани су Првим (у периоду 1914–1919) и Другим светским ратом (1941–1945), а за озбиљан рад у култури установа је сачекала редовне мирнодопске околности. Добром разумевању Срба и Словака допринели су и одлучни ставови Словака да после Првог светског рата на рушевинама Аустроугарског царства треба формирати нову државу – Чехословачку. На другој страни, територије Бачке, Баната, Барање и Срема припојене су Краљевини Србији, а потом и новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца: на Великој народној скупштини у Новом Саду, 25. новембра 1918, донесене су управо овакве одлуке, а међу најприсутнијим народима били су управо представници словенских народа – Срба, Буњевца, Словака и Русина. Доброј сарадњи Срба

Оснивачка скупштина Матице словачке, Бачки Петровац, 15. август 1932.

Фото: Музеј војвођанских Словака

и Словака допринело је и оснивање Матице словачке у Бачком Петровцу 1932. године, при чему се показало да су Словаци у Војводини и целој Србији представљали веома добру и поуздану спону између два народа.

Свакако треба и овом приликом истаћи да су те везе између водећих делатника у сфери културе, словенске солидарности, идеологије и политике биле успостављене још знатно раније, у 18. веку, када су српски шајкаши и граничари населили Коморан, а поготово у периоду романтизма када су млади Срби били на студијама у Пожуну (данашња Братислава) или Трнави, док

су понеки млади Словаци долазили у српске гимназије у Сремским Карловцима или Новом Саду да раде. Такође је бивало да су се представници два народа сретали у Будиму, Пешти или Бечу, али су умели веома брзо да пронађу заједнички језик. Било је то време када су односе неговале личности попут Андреаса Волног, Павела Јозефа Шафарика, Јана Колара, Људевита Штура, с једне, те Георгија Магарашевића, Јована Хаџића, Теодора Павловића, Светозара Милетића, с друге стране.

Словаци и Срби се релативно добро познају и суштински међусобно разумеју, а такав однос

траје бар два пуна века. Нама који данас бринемо о Матици словачкој и Матици српској, те који данас доприносимо развоју културе два народа, припада задовољство да не само познајемо ове доприносе великих претходника него и да у нашем времену тим добрим односима дајемо нове садржаје и усмерења. Дубоко уверен у снагу и смиленост оваквих доприноса, уверен сам и у то да Матица српска и Матица словачка данас, у трећој деценији 21. века, не само што умеју да формулишу облике културне политике од користи за народе које заступају него умеју и да дају аутентичне и активне доприносе неопходне за стабилизацију бар овог дела Европе на којем живе Срби и Словаци. Српско и словачко сведочење о мирољубивом и толерантном односу међу народима, те о напо-

рима усмереним ка аутентичним доприносима и изградњи знатно ширег културног и политичког простора данашње Европе, требало би да буду озбиљно узимани у обзир и озбиљно разматрани. Јер ако су Словаци умели да преживе искушења живота у Хабзбуршком царству, а Срби искушења и у Османском и у Хабзбуршком царству, онда ће они свакако умети да преживе и савладају искушења живота у данашњој Европи и Европској унији. За саму Европу и посебно за опстанак Европске уније, много је боље, чак спасоносно, да бројчано мали народи изађу из простора мрака, ћутње и невидљивости. Ако се то не деси, Европа ће порећи онај најбољи део сопствене традиције, а завладаће онај њен део којег бисмо се сви морали стидети и избегавати га по сваку цену.

References/Литература

- Chronicle of Matica srpska: First issue [*Letopis Matice srpske: Objavlenije i Prva častica*] (1823–1824). Facsimile edition (ed. I. Negrišorac). Novi Sad: Matica srpska, 2023. [In Serbian]
- Chronicle of Matica srpska: Second and third issue [*Letopis Matice srpske: Druga i treća častica*] (1825). Facsimile edition (ed. I. Negrišorac). Novi Sad: Matica srpska, 2024. [In Serbian]
- Eliáš, M. (2010). From the history of Slavic Maticas of nations. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Kovaček, B. (2006). Jovan Đorđević. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić, R. (1973). Serbian writers in Bratislava and Modra in the 18th century. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Kovijanić, R. (1979). Serbian romanticists in Slovakia. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Maletin, M. (1968). Content of the Chronicle of Matica srpska 1825–1950: Content by authors. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Miletić, S. (1999). Collected works, vol. I (eds. Č. Popov & D. Mikavica). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [In Serbian]
- Milisavac, Ž. (1986). History of Matica srpska: Part I: 1826–1864. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Milisavac, Ž. (1992). History of Matica srpska: Part II: 1864–1880. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Milisavac, Ž. (2001). History of Matica srpska: Part III: 1880–1918. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Negrišorac, I. (2026). The Vow of Matica srpska: A guide to the oldest cultural institution. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Pamätnica – Spomentnica – Pamjatnaja kniga: 4. kongres matić a inštitúcií slovanských národov (2020). (eds. M. Gešper & Z. Pavelcová). Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Pavel Jozef Šafarik (1795–1861) (1963). (ed. Đ. Sp. Radojičić). Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Pavel Jozef Šafarik: Life and work (1996). (ed. M. D. Stefanović & M. Harpanj). Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Popov, D. (2001). History of Matica srpska: Part IV: 1918–1941. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]
- Rajić, J. (2002). History of various Slavic peoples, especially Bulgarians, Croats and Serbs, vol. I–IV (ed. I. Negrišorac). Novi Sad: Matica srpska – Orfeus. [In Bulgarian]
- Serbske letopisi, No. 10. (1827). [In Serbian]
- Šafarik, P. J. (1824). Character of the Slavic people in general. Serbske letopisi, prva častica, vol. 1, 64–99. [In Serbian]
- Taylor, A. J. (2001). The Habsburg Monarchy 1809–1918: A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary (translation M. Nikolajević). Beograd: Clio. [In Serbian]
- That Way, Not Otherwise (*Tako, a ne inače*): Commemorative volume on the 150th anniversary of the transfer of Matica srpska from Pest to Novi Sad (2014). (eds. D. Stanić & Đ. Đurić). Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]

Ivan Negrišorac / Dragan M. Stanić

President of Matica Srpska

Novi Sad (Serbia)

Serbs and Slovaks, Matica srpska and Matica slovenská: two centuries of trials and experiences

Summary

26 |

Two Slavic peoples, Serbs and Slovaks, Slovaks and Serbs, serve as a good example of nations with close common origins, who, throughout their existence, have not easily forgotten this shared heritage. This common origin enables them even today, after many centuries, to understand each other well and to have meaningful dialogue. A developed consciousness of kinship, rooted as much in the facts of common origin as in the realities of mutual understanding, allows these two peoples not only to examine the obscure and unclear events of the past but also to project related visions of the future. Only by combining these two profound and distant temporal dimensions, expressed in the intersection we call the ever-relevant present, should one seek to construct one's collective, national destiny and concrete historical reality. Such construction, in turn, should not rely solely on adapting to general, global, externally imposed circumstances but also on actively shaping a sense of meaning that reveals itself to a Slavic people as a credible value of human life, the kind of life that is possible in this time and in this world.

Keywords: Serbs, Slovaks, Matica Srpska, Matica slovenská, Georgije Magarašević, Pavel Jozef Šafárik, Ján Kollár, Svetozar Miletić